

הנס הגדול של התודעה האנושית

ספרות פירושה לדבר באמצעות אפרסק על חרדה,
באמצעות חרדה על השמש, באמצעות השמש
על צדק, באמצעות הצדק על אפרסק.

א.

הסופר סמואל ר. דילייני מספר את האנקדוטה הבאה: היסטוריון שתחום התמחותו הוא המאה התשע-עשרה באירופה מתחיל לקרוא בזמנו הפנוי רק ספרות מדע בדיוני. בשלב מסוים מתעורר בו החשש שמא לא יוכל לחזור לקרוא ספרות אחרת. הוא לוקח לידו את אחד הרומנים החביבים עליו, "גאווה ודעה קדומה" של ג'יי אוסטן. למרבה ההקלה הוא נהנה ממנו יותר מבעבר. אבל הוא רואה אותו באור חדש: אם קודם השתומם מכישרונה של אוסטן לבטא את המורכבות של הטבע האנושי והחברתי, הרי שעכשיו, תוך כדי קריאה, צצה אצלו שאלה אחרת – איזה עולם צריך לדמיין כדי שהאירועים שאוסטן מתארת אכן יוכלו להתרחש? להפתעתו הוא מגלה שעל מנת שהסיפור של אליזבת בנט ומר דארסי יתרחש בדיוק כמו שאוסטן מספרת אותו, צריך לדמיין עולם שונה למדי מזה שאוסטן חייתה בו הלכה למעשה.

ב.

לא מעט סיבות יש לליבון הגדרותיה של הספרות דווקא באמצעות בחינה של תצורות השוליים שלה, ובמקרה הזה, בחינתה באמצעות הספרות הספקולטיבית, שמניחה את אפשרות הדמיון, החריגה מהמוכר, כתשתית לכל יצירה. סיבה אחת מצויה בפני השטח של המשל המהוכם של דילייני. נדמה שהוא טוען שספרות, ריאליסטית, תיעודית, וידויית ככל שתתאווה להיות, נסמכת על מערך שונה של מוסכמות מזה שעליו נסמכת תפיסת המציאות שלנו, ושכל התנסות, אפילו הפשוטה ביותר, בכך שהיא מתגלגלת בתודעה האנושית, כבר עוברת תמורות, התקנות ומעתיקים,

שמשנים את המבנה שלה, אם לא את טיבה ממש. ספרות אולי יכולה לחקות אפקט ריאליסטי, אבל היא מובנית על פי עקרונות שונים מהעקרונות החולשים על ההכרה השגורה. ייצוג של חוויה פירושו עיבוד ואיבוד שלה.

אם כן, תחילתה של תשובה מבצבצת: ספרות היא אוסף המעתיקים הכתובים הללו, סך הפעולות של המרת ההתנסות בלשון.

אולם מה טבעה של לשון זו? מה יחסה לדמיון, הכושר המנטלי שבו מתרחש הגלגול הפלאי מהתנסות להבעה?

שאלות טובות. הן נוגעות לסיבה שנייה, הניכרת בזעיר אנפין בניסוי המחשבתי של דילייני, ובעושר גדול יותר בספרות שלו: כתצורה ספרותית, המבדה הספקולטיבי הוא מצע נוח, מלהיב, לדיון בתנאי ההתאפשרות של ייצוג.

ג.

סמואל ר. דילייני פרסם את יצירותיו הראשונות בתחילת שנות השישים של המאה העשרים, שבהן נוצק צלמה של יצירתו הבשלה – ספרות מדע בדיוני השואבת את לשונה מן השירה, ועוסקת בשאלות שהטרידו את הספרות המודרניסטית. הניסיונות הצורנית המשתוקקת אל ביטוי חד-פעמי של הלך רוח, מקרה, החקירה של הדרכים שבהן סמלים, ארכיטיפים, שרידים מיתולוגיים, קונים להם שביתה בתודעה ומפעילים אותה, מתוך תחושה עזה של חיים בחורבות של אימפריה, שהעבר בהן נגלה כצל רפאים וכדיבוק שרק חלקים ממנו ניתנים להמשגה. אך בשינוי חשוב: דילייני מוקסם מהטכנולוגיה. אין היא ישות המאיימת על האנושי או חותרת להכחדת אנושיותו. להיפך, בכוחה להעשיר אותה, להביט בזרות האמיתית של הקיום; זה נעשה להיכל תענוגות, יריד שעשועים פנימי וחיצוני, הרפתקה על פני גלקסיות ובבורות נפשיים, רווי בבלתי נודע, על סף התגלות, על סף היהפכות לניכר מרתק.

ציירו בעיני רוחכם אפוס מודרני, מסע חובק כוכבים, שבו אף ארכיטיפ מהארכיטיפים המוצגים בו אינו דומה לארכיטיפים המוכרים לכם, וגם דפוסו משתבש שיבושים קטנים, מקרטע. שערו לכם תרבות אחרת, אחרי אסון עולמי, שהמיתולוגיה שלה מבוססת כולה על תרבות הפופ של שנות השישים, אבל החיים בה מגלים אט אט שאוצר החוויות הגלום בה אינו אומר להם דבר. שוו בנפשכם בני אדם שאיברי המין שלהם הוסרו בילדותם והם נשלחו אל מחוץ לכדור הארץ, לעבוד בכריית אסטרואידים, בלי איברי מין הם מוגנים מהקרינה המייננת של החלל החיצון. בחופשותיהם הם מגלים שבעבור חלק קטן באוכלוסייה הם נעשו למושאים מיניים, שנוצרה נטייה מינית חדשה, המכונה פּרָלֶקְטָיוּת. פרלקטים נמשכים אליהם, אבל הם, הבריות הנחשקות, כלל אינם מוכשרים למין או מבינים מהי תשוקה.

ניתוח פסיכואנליטי קצר, או שמא סוציולוגי, שלא לומר פסיכולוגיסטי או סוציולוגיסטי, יכול לחשוף לכאורה את הזיקות בין המצבים שמשרטט דילייני בכתיבה ובין האחרות שבדודאי חש כסופר שחור, קוויר, בתחום שהיה גברי ולבן והטרוסקסואלי במופגן. אבל עיון כזה יחמיץ את היבטיו המרכזיים של המפעל של דילייני, שלימים הפך לאבן הראשה

של האפרופוטוריום: תחום יצירה המשלב ספרות, פילוסופיה ותיאוריה פוליטית כדי לדון בתרבות השחורה באמצעים ספקולטיביים.

ד.

האפרופוטוריום נולד מהבנה בוערת שהמשתייכים לקבוצות מיעוטים, ובכלל זה שחורים, דינם תמיד להצטמצם לקיום פוליטי, כלומר, לתפוס את עצמם כיצורים חברתיים, לא ריבוניים, שזהותם היא סבך של התניות. שינוי במצבם אפשרי רק על ידי אימוץ התשתיות של התרבות השלטת ותגובה עליה בכלים שהיא הקצתה, כלים שמחושלים תמיד בתוך מערכת מושגית קבועה מראש, שנותרת על כנה גם כאשר הכלים מופנים אליה. ובכך הם מנושלים בעורמה מכל דיון מטפיזי. ומאבק בשיטה דכאנית רק באמצעות הלקסיקון הפוליטי שהיא יצרה, שאינו מאפשר חריגה, טרנסצנדנציה, כעיקרון שאין להשיג עליו, ממילא כופה את הנאבקים לדרך פעולה אחת, להדיח את המדכאים ולתפוס את מקומם. כלומר, חילופי תפקידים במערכת מדומיינים ללא הרף, אבל אלה מחסלים את היכולת לדמיין חלופות למערכת עצמה.

הספרות האפרופוטוריסטית, לעומת זאת, מבקשת לברוא מציאויות שאינן ניתנות לתרגום למציאות שבה פועלים כותביה, ממשויות שאינן מצייתות לחלוקות הנפוצות. לא פעם נאלצים כותבים להחליט על קדימות בין המטפיזי לפוליטי, להכריע אם המטפיזי אינו אלא מזימתו של מבנה כוח לשמר את עצמו, לצדק אותו, או שמא הפוליטי הוא מימוש של תורה מטפיזית, שלא ניתן לחשוב מחוצה לה. נדמה שהכף בימינו נוטה לכיוון האפשרות הראשונה. האפרופוטוריום אומר, משום שבלשונכם ההיעדר המרכזי של ההווה שלנו הוא זה של המטפיזי, המיתולוגי, הפילוסופי, ואנו מגורשים בעל כורחנו אל הפוליטי, בבחינת תמונת מציאות מוחלטת, מבוקשנו הוא למצוא לשון שבה בין המטפיזי ובין הפוליטי אין יחסי קדימות או בכורה, רק יחסי גומלין והזנה, שפה גמישה יותר, עמומה יותר, שההתנסויות שהיא מוסרת כבר מגלות פנים ודקויות שחמקו מכם עד כה. המחול של האובדן שלנו מתבצע במחוות שטרם תועדו, טכנולוגיות הסימון שלנו נוכריות לכם, הזמן וההתחביר שלנו מתקתקים בקצבם. העמדת מישור מטפיזי שבו נבחנים תנאי ההתאפשרות של מושגי הניסיון על ידי אכלוס המישור בדמויות ומעשיהן, הנדוסו בעלילות ובדפוסים, בירור מנגנוניו, הם אפוא מעשה פוליטי, ולהיפך.

ה.

איני משוכנע שדילייני עצמו, בשעת הכתיבה, ניסח לעצמו את התובנות המאוחרות של האפרופוטוריום כקווים מנחים. אבל המטאפורות החידתיות שלו למצבים בלתי ניתנים לתרגום, ועם זאת נגיעים, ניתנים למישוש, על סף פענוח, תובעות מהקוראים והקוראות שלו לדבר בשפה שתחוות את הזהות שלהם מחדש, שבעזרתה יוכלו להבין את עולמו, את חיפושו אחר צורה חסרת תקדים לעצמי שלו. הן ממחישות כמה חדות היו האינטואיציות

שלו, וכמה רדיקלי האפרופוטורזים שיונק מהן, במובן הקדמון של רדיקליזם, כלומר, חזרה לשורש, למקור.

משום שלמרות התעקשותם לצאת מן הכלל, דילייני והאפרופוטורזים חבים את קיומם לעיקר יסוד של הספרות. בכל פרק זמן נתון בתולדותיה מתגבשת תצורת קיצון שלה, שמהווה גילום מזוקק, צלול, של דחפיה ויצריה הטבעיים, מופע שהוא כל כולו המחזת כלכלתה של הספרות, משל העל שלה, שהרי הספרות היא תמיד משל ותמיד הדבר עצמו. ולפתחה רובצת ההשתוקקות של כותביה לשפה פרטית, מוגפת, וכותביה נדחקים תדיר לאנשהו שאינו בתחומי הכאן. מטעם זה שהמציאות, כפי שהיא נגלית לנו בחושינו, אינה מספקת. היא מסוננת במסננים שאינם זמינים לנו עד תום, מוטחת בנו, וכותבים נוטים להירתע הצידה בתגובה ולהתבונן בה, במהלכיה החשאיים, בהלחמות של לוחות האם, ברטט הזרמים החולפים בקבלים ובשערים הלוגיים.

ומטעם זה שהנס הגדול של התודעה האנושית, ואסונה, הם שההתנסות הפנימית לעולם חומקת מתמלול, אבל נמצאים לה ללא קושי שמות משותפים, חסרי דקויות, גסים, בשפת החוץ. כעס, אהבה, אשמה, בדידות, התעלות, שברון לב, כולן מילים חלולות. מובנן הנפשי נהיר לנו, אבל ספק אם אנחנו חולקים הסכמות באשר לצביון הסתום, האישי, של מהומת הרגש, אם נוכל אי פעם לבטא את צבעה, טעמה, ריחה, מגעה, של התחוללותו שלא בדרכי עקיפין, שלא בתחבולות.

ספרות פירושה לדבר באמצעות אפרסק על חרדה, באמצעות חרדה על השמש, באמצעות השמש על צדק, באמצעות הצדק על אפרסק. פירושה לתפוס מה כוונתה של ישות מסוימת בדברה על צדק לאפרסקים. היא הדמיון העקשני של העצמי את עגתו הייחודית, את הגיונה, יופיה, מדווייה, בגדרות הפוליטי והמטפיזי, מנגד לשפה המסדירה אותן, מתוך שרייה בה, מתוך סירוב להיתרגם אליה.